

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Куліненко Лілія Борисівна

ORCID ID: 0000-0002-3396-0898

доктор філософських наук, професор, професор кафедри
технологічної та професійної освіти і загальнотехнічних дисциплін
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням цивілізаційних викликів, серед яких пріоритетним є фактор піднесення важливості життя і діяльності окремої людини, посилення вимог до її особистісної компетентності під час професійного становлення.

У цих умовах надзвичайно важливе значення набуває ідея неперервної освіти, навчання протягом усього життя як нагальної потреби в постійному саморозвитку особистості. Пріоритетною вимогою виступає якість освіти. В.Г. Кремень, президент НАПН України, зазначає: «Якісна освіта – людиноцентрована освіта, яка враховує сутнісні індивідуальні характеристики, розкриває та розвиває задатки й обдарування кожної дитини і на цій основі забезпечує максимальну реалізацію її потенціалу, формує професійно компетентну й кваліфікаційно конкурентну особистість» [1, с.6].

Вивчення й аналіз наукових праць з проблем профорієнтації довів важливе значення наукового пошуку педагогічних технологій оптимальної профорієнтаційної роботи в умовах інтеграції загальноосвітнього навчального закладу та вищої ланки освіти. Є. Клімов, Б. Кулагін, Ф. Парсонс, М. Пряжніков, В. Симоненко, Д. Тхоржевський, Б. Федоришин та інші науковці у своїх дослідженнях доводять необхідність педагогічного управління профорієнтацією учнів (наявність базових професійно-пропедевтичних і профільних знань та практичних умінь; змістовий контроль усвідомлених професійних намірів учнівської молоді; поглиблена консультативно-діагностична корекційна робота щодо майбутніх професійних виборів та ін.).

Історико-критичний огляд літератури з проблеми дослідження показав, що питаннями профорієнтації на науковому рівні вперше почали цікавитися у кінці XIX – на початку XX століття, але першооснови відповідної діяльності знаходимо ще у стародавніх мислителів: Платона, Арістотеля, Галена, Т. Мора, Т. Кампанелли. Державне значення професійної орієнтації з'ясував іспанський лікар Хуан Уарте в роботі «Дослідження здатності до наук» (1575), де ним доведено думку про наявність у людей здібностей до різних видів діяльності. Бурхливий розвиток промислового виробництва, передусім машинного, в епоху капіталізму спричинив появу все нових і нових професій, значно розширивши можливості трудової діяльності. Засновником професійної орієнтації є професор Гарвардського університету Ф.Парсонс (1908), який систематизував науковий доробок з проблем профорієнтації й практично апробував конкретні форми управління вибором професії, сформулювавши основні фактори її вибору. Численні експерименти американських, англійських, французьких, німецьких і т.д. учених підтвердили необхідність вивчення і врахування під час профорієнтації індивідуально-психологічних особливостей людей, спричинивши появу так званої експериментальної, диференціальної психології. З часом була виокремлена психотехніка як галузь прикладної психології, яку назвали психологією праці, і з якою пов'язують самостійний напрям наукових досліджень – профорієнтацію. Видатними представниками психотехніки були також О. Ліпман,

Ф. Гізе, Д. Древер, Е. Штерн. Психотехніка вирішувала проблеми професійного добору та професійної консультації на підставі вивчення індивідуальних характеристик людини за допомогою тестів. Поступово, в процесі дослідницької та практичної діяльності склалися наукові основи професійної орієнтації: про здібності осіб, які зверталися за порадою; про здібності, які необхідні для різних професій; про професії і попит ринку праці на фахівців за тією чи іншою професією. Тож, просто кажучи, профорієнтація ставить своїм завданням визначити, яка саме професія найбільше підходить тій чи іншій людині.

Психологами радянського періоду (Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін.) науково обґрунтовано найважливішу закономірність: розвиток особистості відбувається в діяльності, причому лише в тій діяльності, яка насичена елементами творчості і викликає у людини позитивне відношення до даного виду праці. Всяка діяльність, у тому числі і трудова, представляє процес взаємодії індивіда з дійсністю, в якому і відбувається становлення його як особистості. За даними соціології відношення індивіда до трудової діяльності є не просто психофізіологічним, але й соціальним явищем та обумовлене наступними чинниками: соціально-економічним; технологічним або функціональним; психолого-педагогічним. Серед них вагому роль відіграє останній, що характеризує трудову спрямованість, зміст і інтенсивність мотивів, інтересів, схильностей, здібностей, світогляд, вольові й інші сторони психічної структури особистості.

У нашій країні професійна орієнтація особистості як наукова проблема і певна сукупність практичних заходів привертала увагу науковців і громадськості багатьох поколінь. Зокрема, Г. Костюк, директор Інституту психології УРСР, запропонував системне вирішення питань профорієнтації на державному рівні, починаючи з Міністерства освіти, і завершуючи опорними школами стосовно надання дієвих, конкретних порад у виборі професії і педагогам, і батькам, і старшокласникам. У 80-роки після прийнятої урядової постанови «Про покращення трудового виховання, навчання і професійної орієнтації школярів і організацію суспільно-корисної виробничої праці» розпочалося формування матеріальної бази, оновлення організаційної структури шляхом створення центрів професійної орієнтації молоді, посилився виховний та розвивальний підходи, діяли учбово-виробничі комбінати, де старшокласники протягом двох останніх років шкільного навчання отримували спеціальності швачки-модельєра, деревообробника, секретаря-стінографістки та ін., проходячи до того ж практику на робочих місцях. Активізувалися центри профорієнтації та консультування, служби зайнятості, кабінети профорієнтації тощо, тобто професійна орієнтація отримала свій найвищий розвиток як системна діяльність. Однак, у зв'язку з руйнуванням Радянського Союзу наприкінці минулого століття система профорієнтаційної орієнтації учнівської молоді фактично занепала. Тому сьогодні проблема профорієнтаційної діяльності потребує глибокого осмислення з боку усієї педагогічної громадськості і формування готовності старшокласника до свідомого вибору професії з огляду на наступні критерії:

- медичний (за станом здоров'я);
- соціально-психологічний (за соціально-умовленими психологічними властивостями особистості),
- освітній (за знаннями, вміннями і навичками, тобто компетенціями);
- психофізіологічний (за професійно важливими психічними та фізіологічними властивостями, необхідними для успішного оволодіння професією).

Профільне навчання розглядається науковцями як «провідна форма практичного впровадження ідеї гуманізації шкільної освіти, що передбачає її

переорієнтацію на особистість учня, формування його як цілісної творчої індивідуальності, яка знає свої можливості й прагне максимально їх реалізувати» [3]. Загальновідомо, що на професійне самовизначення учнівської молоді впливають передусім психолого-педагогічні умови виховання, освіти та самоосвітньої діяльності, які визначають становлення професійно значущих компетентностей: «інформованість, уявлення, знання деяких алгоритмів дій при рішенні ситуативних задач життєвого та професійного самовизначення» [2].

Сучасними дослідниками даються різні тлумачення поняттю «профорієнтація», що обумовлено складністю, динамічністю та багаторівневістю означеної діяльності. Технологічного підходу до тлумачення поняття дотримуються Є.В. Єгорова, О.М. Ігнатович, розглядаючи його як комплекс науково обґрунтованих форм, методів та засобів допомоги особистості щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах [4, с. 23].

Ми дотримуємося думки, що професійна орієнтація – це науково обґрунтована система соціально-економічних, психолого-педагогічних, медико-біологічних і виробничо-технічних заходів щодо надання молоді особистісно орієнтованої допомоги у виявленні й розвитку здібностей і схильностей, професійних і пізнавальних інтересів у виборі професії, а також формування потреби у праці й готовності працювати в умовах ринку, багатосфєрності форм власності й діяльності. Вона реалізується в ході навчально-виховного процесу, позаурочної та позашкільної роботи з учнями.

Цілі профорієнтації:

- надання профорієнтаційної підтримки учням у процесі вибору профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності;
- вироблення в школярів свідомого ставлення до праці, професійне самовизначення в умовах свободи вибору сфери діяльності відповідно до своїх можливостей, здібностей і з урахуванням вимог ринку праці.

Завдання профорієнтації:

- одержання несуперечливих відомостей щодо переваг, схильностей і можливостей учнів для розподілу їх за профілями навчання;
- забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовують на уроках та у позаурочній роботі;
- додаткова підтримка деяких груп школярів, щодо яких легко спрогнозувати труднощі у працевлаштуванні;
- вироблення гнучкої системи кооперації старшої школи з установами додаткової та професійної освіти, а також з підприємствами міста, регіону.

Для нас важливо з'ясувати групу принципів, якими слід керуватися у процесі професійного самовизначення людини, під час вибору учнями майбутньої професії і в подальшому власного місця в соціальній структурі суспільства.

Принцип свідомості у виборі професії виражається в прагненні задовольнити своїм вибором не тільки особистісні потреби в трудовій діяльності, але і принести якомога більше користі суспільству. Усвідомлення необхідності вибору в першу чергу тих професій, які потрібні господарству в даний момент найбільшою мірою, служить одним з показників розвиненості профсвідомості особистості.

Принцип відповідності вибраної професії інтересам, схильностям, здібностям особистості й одночасно потребам суспільства в цілому (району, регіону) в кадрах необхідних професій виражає зв'язок особистісного і суспільного аспектів вибору

професії. По аналогії з відомою думкою не можна жити в суспільстві і бути вільним від суспільства – можна також сказати: не можна вибирати професію, виходячи тільки з власних інтересів і не зважаючи на інтереси суспільства. Порушення принципу відповідності потреб особи і суспільства призводить до незбалансованості в професійній структурі кадрів.

Принцип активності у виборі професії характеризує тип діяльності особистості в процесі професійного самовизначення. Професію треба активно шукати самому. У цьому велику роль покликані зіграти: практична проба сил у процесі трудової і професійної підготовки, поради батьків та їх професійний досвід, пошук і читання (по професії, що цікавить) літератури, участь в роботі гуртків технічної творчості, робота під час практики та ін. Виходячи з цього в процесі формування в учнів готовності до вибору професії, необхідно звернути увагу на деякі індивідуальні особливості. Перш за все - це інтереси та нахили учнів. Професійні інтереси відрізняються конкретністю і цілеспрямованістю. Це інтерес до тієї професії, яку обирає для себе учень. Розвиток та формування професійних інтересів безпосередньо зв'язані з пізнавальними інтересами. Це інтереси, які спрямовані на оволодіння знаннями з професії, розуміння її суті, оволодіння не тільки практичними, але і теоретичними основами даної професії. Чим сильніше виражений професіональний інтерес, тим глибша потреба в оволодінні знаннями з конкретної професії.

Таким чином, правильний вибір професії залежить не тільки від індивідуально-типологічних відмінностей учнів, а від їх пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів. Визначити індивідуально-типологічні особливості учнів важче, ніж їхні інтереси до того чи іншого предмету, виходячи з цього профільні класи є тією ланкою, яка допомагає педагогу визначити галузь майбутньої діяльності старшокласника. Система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення має передбачити мету, завдання, структуру, форми і методи означеної діяльності на всіх етапах професійного самовизначення молоді людини і продовжуватися після набуття певної професії.

Серед гострих проблем сьогодення вчені називають інформаційне насичення вибору професії, надання психолого-педагогічної підтримки під час вибору професії у процесі навчання у загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах. У сучасному освітньому просторі України доцільно акцентувати увагу на важливому напрямку профорієнтаційної роботи – забезпечення розвитку технологічного профілю у старшій школі шляхом координації діяльності загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів.

У Концепціях профільного навчання і професійно-технічної (професійної) освіти сьогодні акцентовано увагу громадськості на підготовці робітничих та інженерних фахівців, інших виробничих професій, без яких неможливий науково-технічний прогрес, упровадження у виробництво наукоємких інноваційних технологій тощо. Вищезазначене вимагає належної співпраці загальноосвітньої та професійно-технічної школи. Відсутність інженерно-педагогічних кадрів, відповідного навчально-методичного забезпечення та матеріально-технічної бази у загальноосвітніх навчальних закладах суттєво знижує якість профроботи технологічного профілю, на відміну, скажімо, від природничо-наукового, естетичного, спортивного. Вирішення багатьох зовнішніх та внутрішніх протиріч у загальній середній та професійній освіті старшокласників вимагає пошуку відповідей на ці гострі питання, налагодження тісних відносин між освітніми структурами шкіл і закладів професійної технічної освіти.

Науковцями зазначено низку наявних проблем відповідної співпраці, а саме:

матеріально-технічне забезпечення професійної підготовки; - кадрове забезпечення викладачів спецдисциплін, майстрів виробничого навчання; - забезпечення політехнічного розвитку учнів, ознайомлення їх з основами техніки, сучасними технологіями; - забезпечення вчителів та учнів технічною та науково-методичною літературою тощо [2].

Водночас, варто підкреслити, що професійно-технічний навчальний заклад, маючи висококваліфіковані педагогічні кадри та матеріально-технічну базу для підготовки учнів до певних робітничих професій, набагато успішніше вирішує інші завдання, серед яких оволодіння учнівською молоддю професійними знаннями, вміннями та навичками, здійснення професійної підготовки разом із трудовим навчанням згідно з їхніми нахилами. А серед невирішених проблем педагогічного процесу ЗОШ та ПТНЗ все ж залишаються наступні:

- пропедевтичне виявлення можливостей учнів, їхня своєчасна корекція і розвиток у навчально-виховному процесі;
- рання професійна діагностика педагогом мотивів професійного вибору старшокласників, їх інтересу до певної професії;
- формування в учнів старших класів мотивованих професійних намірів.

Тому очевидним постає висновок, що лише у процесі спільної діяльності загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів учнівська молодь здатна набути особистісних якостей, які можна сформулювати тільки у процесі залучення школярів старших класів до технологічної дослідницької праці та виробничої практики в умовах навчальних майстерень. Системне співробітництво цих освітніх установ розвиває світогляд старшокласників, поглиблює знання про вибрану професію, розширюючи їх вибір взагалі, та дозволяє якнайповніше реалізувати особистісні нахили й здібності.

Список використаних джерел:

1. Кремень В.Г. (2014) Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін // Педагогіка і психологія. - № 4.
2. Попкова Е.І. Організація профорієнтаційної роботи в сучасних умовах: андрагогічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vup7/konf3/Popkova.pdf.
3. Профільне навчання: (2006) Теорія і практика: зб. наук. праць за матеріалами методолог. семінару АПН України. – К.: Пед.преса., – 200 с.
4. Професійна орієнтація: (2014) Підручник / Єгорова Є.В., О.М. Ігнатович. В.В. Кобченко та ін.; за ред. О.М. Ігнатович. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 240 с.